УДК 821.111(73)"19"

Л. М. Остапенко

Месіанізм і маскультура: художня рецепція "розбитого покоління" в романі Дж. Д. Селінджера "Ловець у житі"

Стаття присвячена художній рецепції "розбитого покоління" в романі Дж. Д. Селінджера "Ловець у житі". Автор статті вбачає в романі художнє спростування "бітництва" як явища масової культури.
Ключові слова: Дж. Д. Селінджер, "розбите покоління".

Статья посвящена художественной рецепции "разбитого поколения" в романе Дж. Д. Сэлинджера "Ловец во ржи". Автор статьи усматривает в романе художественное опровержение "битничества" как явления массовой культуры.
Ключевые слова: Дж. Д. Селинджер, "разбитое поколение".

The article focuses on the "beat generation's" fiction reception in J. D. Salinger's novel "The Catcher in the Rye". It proves the writer's attitude to the "beat generation" as a mass cultural phenomenon.
Key words: J. D. Salinger, "beat generation".

Я бачив найкращих людей мого покоління,
зруйнованих шалом…
Гінзберг А. "Плач"

Тривалий час роман Дж. Д. Селінджера "Ловець у житі" сприймається як бренд американської літератури нонконформізму, чим пояснюється кількість його перевидань за радянських часів, і як літературний маніфест контркультури, що й досі зумовлює його надзвичайну популярність серед молоді. Тож і ставлення Селінджера до "розбитого покоління" одразу після появи російського перекладу "Ловця" (під загальновідомою назвою "Над прірвою у житі") стало, до певної міри, "загальним місцем". Попри розбіжності в оцінках роман Селінджера "Ловець у житі" традиційно розглядався вітчизняними літературознавцями як своєрідна декларація "бітництва". Ще на початку 60-х рр. XX століття суголосність літератури "розбитого покоління" з творчістю Селінджера, зазначена М. Мендельсоном [1], поширила уявлення про Селінджера як про духовного наставника бітників. Пізніше Т. Л. Морозова [2], а згодом В. І. Бернацька [3] визнали типологічну спорідненість Голдена Колфілда з героями бітників.

Наразі вітчизняні та російські науковці не змінюють тональності щодо "Ловця у житі", вбачаючи у творі "исповедание веры целого

поколения, … художественный документ, увековечивший и свое время, и некий тип сознания" [4], "наочний зразок нонконформістської свідомості, що формувалася у надрах масової культури і з часом вилилася в рух хіпі" [5, с. 4], "один з варіантів культурної самоідентифікації" [6] чи визначення ціннісних орієнтирів представників першого покоління, народженого масовою культурою [7, с. 118]. Однак сучасна літературознавча думка, зорієнтована на інші соціальні запити, не виявляє особливої цікавості до рецепції "розбитого покоління" у творі.

Роман "Ловець у житі" потребує окремого дослідження у відповідному соціокультурному контексті, зважаючи на його знаковість для Селінджера. Відомо, що робота над романом тривала майже десятиліття, упродовж якого Селінджер потроху оговтувався від набутого на війні нервового розладу, а Америка успішно розбудовувала нову соціальну модель масового суспільства, спричинивши появу контркультури "розбитого покоління". З оприлюдненням "Ловця" у липні 1951 р. байдужий до критики Селінджер прискіпливо вивчав відгуки про роман і невдовзі з невідомої причини усамітнився в будинку на узліссі поблизу містечка Корніш штату Нью-Гемпшир, здійснивши мрію свого героя.

У творчій біографії Селінджера, нещодавно виданій його співвітчизником К. Славенські, загадкова поведінка письменника пояснюється його критичним ставленням до покоління "бітників", що вбачали у ньому свого "гуру": "Эти творческие бунтари сделали из Сэлинджера своего рода икону, хотя сам писатель отзывался о них с насмешкой. Для него все они были действительно "бродяжки-дервиши, помешанные на Дхарме", "всякие битники, немытики и нытики", и, что хуже всего, он видел в них "дзеноубийц". И все-таки всем было ясно, что именно Сэлинджер стоял у истоков многих сдвигов в общественных настроениях. Поэтому положение его было двусмысленно, ведь он говорил о пустопорожности тех, кто поднял на щит его имя, в то время как именно им был обязан новым пониманием и новым благоговейным отношением к своим произведениям" [8].

Гадаю, концепція "Ловця у житі" як "авторського міфу", що її висловлює І. М. Гольтер [6], насамперед визначається не нонконформістським змістом, а ***самопародійним*** характером роману, що зумовлює автобіографічний[1] і соціокультурний виміри Селінджерового

[1]К. Славенські доречно зауважує, що починаючи роман, письменник був не набагато старший за свого героя.

міфу[2]. *Сповідь нонконформіста,* запропонована Селінджером читачеві, – це оксиморон: герой або удає з себе бунтівника, або й не думає сповідатися. "Маска" героя, що традиційно розглядається дослідниками як форма захисту від світу, так само, як ім'я Голдена Колфілда, семантично пов'язане з протилежними топосами *"поля" і "прірви"*[6]*,* є певним "оголенням прийому", до якого вдається Селінджер, аби відтворити "духовну біографію" "розбитого покоління".

Заголовок роману "The Catcher in the Rye" репрезентує авторську гру з читачем, натякаючи на *двоїстість природи "Ловця":* як Месії – Ловця душ людських заради їхнього спасіння [Мт. 4. 18–19], чию місію бере на себе Голден, мріючи ловити дітей над прірвою[4]; і як кетчера – ловця м'яча у популярній серед американців бейсбольній грі, на що вказує успадкована Голденом бейсбольна рукавичка Аллі.

Відтоді принцип *подвійної (прихованої) гри* структурує сповідь Голдена, що позиціонує себе водночас і як "розбитого", і як "просвітленого"[5]. Голден відмовляється грати за правилами через те, що почувається поганим гравцем: через втрату спортивного спорядження *вибуває з гри* його команда, за неуспішність вибуває зі школи він сам: "Звичайно, якщо ти в команді спритних і дужих, то чого ж, можна й пограти, я не проти. Та коли ти на *другому* боці – на боці слабших, то яка ж тут у дідька гра?! Аніяка! Ні, це вже не гра!"[6] [12, с. 17]. Місія Ловця дітей, що "граються" над прірвою [12, с. 154], від початку роману набуває ігрових обертонів, як спосіб не просто *лишитися в грі*, а бути *основним гравцем*. Перед втечею з Пенсі Голден *сходить* на Томсеновий пагорб, аби поглянути *згори* на футбольну гру, поки "мало не відморожує собі зад"[7] [12, с. 14]. Зни-

---

[2] Дослідники вже звертали увагу на схильність Селінджера до самопародії у творі "Хепворт 16, 1924" [9].

[3] Holden Caulfild: "hold" – англ. "утримання, опора, охорона, захист, укриття", староангл. "глибока долина, виярок", у перен. знач. – "страшне місце", "важка ситуація"; "Caul" – англ. "водяна оболонка плода" або "сорочка у новонароджених", "field" – "поле, луг" [10, с. 31].

[4] Докладніше про це йшлося у попередній праці автора [11, с. 170–174].

[5] Поняття "beat generation", що на початку 1950-х увійшло у вжиток завдяки Джеку Керуаку, на нью-йоркському сленгу означало "пошарпаний життям", "поношений", "втомлений", "розбитий", "впалий у відчай"; за Керуаком – відтворювало "пульсацію, а не розбитість", як ритм у джазі, а пізніше пов'язувалося зі станом "просвітлення", "блаженства" – "beatitude".

[6] Тут і далі в тексті роману курсив Дж. Д. Селінджера. – Л. О.

[7] Знижена конотація топосу "поля" і "прірви" увиразнюється самовикриттям "ловця", що не міг устерегти вкрадені у школі власне пальто й *рукавиці* [12, с. 13].

жених конотацій набуває Голденова *гра атрибутами Ловця.* Червону мисливську шапку він вдягає задом наперед[8] [12, с. 25, 29, 55], а зізнаючись Еклі у намірі "полювати на людей", бере її "на мушку"[9] [12, с. 30]. Голден *бавиться* водою[10], відкручуючи і закручуючи кран у ванній кімнаті [12, с. 34]. Зрештою, у своєму *посланні* світові він *благословляє* дітей інвективою: *"Добраніч, кретини!"* [12, с. 55].

Шлях "Ловця", увиразнений Дж. Керуаком у культовому романі "бітників" "На дорозі" (1957), згодом став екзистенційною міфологемою "розбитого покоління", що вбачало в дорозі вищу форму існування. Однак у романі Селінджера цей шлях набуває ознак *псевдопаломництва*, оскільки підсилює у героя відчуття наближення до прірви [11, с. 170]. "Вогні великого міста"[11], серед яких опиняється Голден *напередодні Різдва*, створюють атмосферу *карнавалу – "гри без правил"* у світі "великих можливостей". Семантичний код цього "дійства" прихований у розповіді Фібі про шкільну виставу "Різдвяний карнавал для американців", де їй належить зіграти "найбільшу роль": "Починається з того, що я лежу при смерті. На Святвечір приходить дух і питає, чи не соромно мені й те де. Сам знаєш. Мовляв, що зрадив батьківщину й те де." [12, с. 145]. Різдвяна містерія *"посвячення"* Голдена, що бере початок відтоді, як він "мало не врізав дуба" [12, с. 11], упродовж подорожі теж губиться в карнавальному видовищі. Його прагнення до *істини* обертається *дурисвітством*: Голден бреше вчителям, офіціантам, випадковим знайомим, приховує правду від батьків: "Другого такого брехуна, як я, світ іще не бачив" [12, с. 3]. Усупереч *покликанню "Ловця"* Голден "*клеїть дурня*": "Я на розум не багатий" [12, с. 23]; "Взагалі я бовдур бовдуром" [12, с. 26]; "Я просто створений для публіки" [12, с. 35]; "Я й справді ненормальний" [12, с. 97]. На масовий запит він вигадує собі популярні імена [10, с. 33]: називається Рудольфом Шмітом чи Джимом Стілом; залежно від ситуації змінює свій вік: від 12 [12, с. 72] до 42 років [12, с. 138]; удає "супермена" з відомих кінострічок, що може запросто повернути вкрадені у школі рукавиці [12, с. 85] чи помститься сутенеру Морісу [12, с. 98].

---

[8] Червоний колір шапки, що в християнській традиції символізує спокутну жертву і викликає аналогію з терновим вінком, у карнавальному контексті асоціюється з блазнівським ковпаком.

[9] Образ Ловця травестується в шпигуна – типового героя маскультури.

[10] Що в біблійному контексті символізує очищення.

[11] Так звалося видавництво Л. Ферлінгетті, де друкувалися твори "бітників".

Маючи намір зцілити *душу*, Голден виснажує власну *плоть*: палить до запаморочення, "набирається, як жаба мулу" [12, с. 135], абияк харчується[1], мокрий і напіводягнений *полює* на качок, так що мало не доводить себе до смерті. Життя Голдена в нічному Нью-Йорку, що зосереджується головним чином у Грінвіч-Вілліджу[2], презентує "бітницькі" засоби "розширення свідомості" як суспільну норму Америки сер. XX ст.: "В "Ерні" подавали всім, хто бодай навчився ходити… Нехай ти будеш хоч наркоман – один чорт нікому нема до тебе діла" [12, с. 135][3]. Місто, огорнуте смородом перегару і "мільйонів п'ятдесяти" сигарет [12, с. 86], всіяне "харкотинням та недокурками" [12, с. 109] співвідноситься з образом "прірви", "безодні" (бібл. "Техом"), де губиться Голденове покоління.

Голден мріє *"ловити душі",* та спокушається *"тілом"*: їхня вартість у романі показово однакова[4], тому він змушений відшкодувати Санні власну "незайманість"[5]. "По-справжньому" Голден кохає Джейн Галлахер: "вона була єдина", кому він показав бейсбольну рукавицю Аллі [12, с. 75]. Проте постійно Голден "витріщається" на жінок, намагаючись когось "підчепити": "В *душі* я, певно, найбільший сексуальний маніяк у світі" [12, с. 63], – і щоразу телефонує "не тій" дівчині.

Голден шукає *"інший світ"*, проте бачить його десь за обрієм – у *земному* вимірі: збирається піти в монастир [12, с. 133], поїхати до Китаю [12, с. 53], зрештою "твердо" вирішує рушити автостопом на

---

[1] Селінджер, що фанатично дотримувався здорового харчування, вдається вдається до самоіронії, називаючи героя Голден Вітамін Колфілд [12, с. 101].

[2] Грінвіч-Віллідж – це богемний район Нью-Йорка, звідки з сер. 40-х рр. бере початок "розбите покоління", відтоді він уважається осередком "біткультури".

[3] Підлітки "дудлять" вино в шкільній каплиці [12, с. 86], дівчата в барі "жлуктять, як корови" дармову випивку [12, с. 73], вчитель Антоліні "натура був тонка, але пив, як слон" [12, с. 161], місіс Колфілд не випускає з рук цигарку і тому не дивується, що Фібі також "спробувала *один разочок*" [12, с. 157].

[4] "По п'ять зелених за душу" бере Оссенбергер [12, с. 24], стільки ж коштують сексуальні послуги у Моріса [12, с. 24].

[5] Селінджер обмежує Голдена сексуальним потягом, імовірно, через власну практику статевого утримання, що однак не завадила йому чотири рази брати шлюб. Та ознаки розпочатої "бітниками" і освоєної масовою культурою "сексуальної революції" репрезентовані оточенням Голдена: Уорд Стредлейтер спілкується з дівчатами винятково на задньому сидінні авто [12, с. 54]; Карл Льюїс знається на сексуальних збоченнях і опановує "східну філософію" з 40-річною скульпторкою з Грінвіч-Вілліджу [12, с. 131]; містера Кюдехі Голден підозрює в розбещенні Джейн [12, с. 77], а вчителя Антоліні – в нетрадиційній орієнтації [12, с. 169].

Захід [12, с. 174], куди торували стежки "бітники". Він зважується залишити Нью-Йорк на машині "хлопця з Грінвіч-Вілліджу", однак пропонує втечу не "справжній" Джейн, що ніколи не обходила його у грі, а Саллі Гейс – "королеві кривляк" [12, с. 108] з напрочуд гарненьким "писочком" і "попеням", котра живе за законами мегаполісу. Саллі, "шикарно" вдягнена в "чорне пальто і такий чорненький беретик"[1], так що Голденові "захотілося *одружитись*" [12, с. 114], уособлює "моду" на "бітництво", прийняття маскультурою його *зовнішньої* атрибутики. Саллі і Голденові радить "відпустити волосся", бо "їжачки" вже виходять з моди" [12, с. 115]. Зачіска Голдена і справді змінюється – у пародійний спосіб: після "*омовіння"* в умивальнику його "їжачок" обростає бурульками, що визирають з-під мисливської шапки, коли уночі він шукає ставок із качками [12, с. 139].

Сповідь Голдена дедалі глибше *увиразнює* його "розбитість" і водночас *викриває* його "гру". Селінджер пародіює "біт": матеріалізуючи метафору, він зображуючи свого героя як у прямому сенсі "побитого життям": Пенсі Голден залишає після бійки зі Стредлейтером [12, с. 48], у Нью-Йорку отримує стусани від Моріса [12, с. 97], Фібі попереджає, що "батько його вб'є!"[2]; сам Голден уявляє себе смертельно пораненим [12, с. 97], убитим [12, с. 128]; збирається "сісти верхи" на атомну бомбу [12, с. 128][3] і вчинити самогубство [12, с. 98]; випадково розбиває приховану для Фібі платівку з "Крихіткою Шерлі Бінз" [12, с. 138], та головне – *через свою "розбитість" він не може бути ані "Ловцем", ані кетчером*, бо його скалічена рука, котру він розбив об шибки в день смерті Аллі, досі болить і не стискається в кулак [12, с. 43].

Фізично Голден почувається дедалі гірше: страждає від постійної ядухи [12, с. 14], скаржиться на запаморочення [12, с. 180] і зізнається, що "відчуває себе жахливо *стомленим*" [12, с. 167]. Та його сприйняття власного оточення стає *самопародійним спросту-*

---

[1] Стиль наслідуваного "бітниками" відомого джазового виконавця Діззі Гіллеспі передбачав довге волосся, чорне вбрання, светри з високим коміром і чорні окуляри.

[2] "Клята сімейка" Колфілдів відтворює не лише соціокультурний конфлікт "мовчазного" й "розбитого поколінь", а й ситуацію в родині автора. Селінджер сам був позбавлений батькової підтримки за небажання вчитися у виші і продовжувати сімейну справу, тому образ батька в романі постає уособленням влади і тиску. Автобіографічні витоки має і проблема духовного самовизначення Голдена: його батьки, як і батьки Селінджера, мали різне віросповідання, "тому діти, – самоіронічно зазначає Голден, – вдались атеїстами".

[3] Однією з передумов контркультури "розбитого покоління" була ядерна загроза.

ванням "стомлених": "А найгірше те, що цей шпанюк мав типовий голосок студентика аристократичного коледжу – такий уже стомлений та облудний, ну як у сноба… На щастя, він мав зустрітися з кагалом таких самих, як сам, кривляк… Я собі уявляв те кодло: сидять десь у барі …- і критикують виставу, і книжки, й жінок, і голоси такі стомлені, снобістські. До сказу вони мене доводили" [12, с. 117].

Стан *"просвітленості"* Голдена в романі так само піддається *сумніву* за допомогою символіки води: вода, яку подають неповнолітньому Голдену в барі, не перетворюється на вино; вода в умивальнику, куди занурюється Голден, не стає Святим Іорданом; ходити "по воді" він може лише на ковзанах, і збагнути сенс світобудови – з'ясувати, куди відлітають качки, коли замерзає ставок, йому теж не вдається.

Втечу героя від світу Селінджер змальовує як "гру зі смертю", спричинену страхом смерті, яку перемагає Спаситель, і страхом поразки в житті, що її уособлює кетчер. В цьому сенсі двійником Голдена у романі є Джеймс Касл, чиє самогубство – у Голденовому светрі з високим коміром[1] – є інваріантом його долі. Застереження Голдена містером Антоліні: "Незрілій людині властиво те, що вона прагне благородно вмерти за свою справу, а зрілій – що вона прагне покірно жити задля своєї справи" [12, с. 166], – є Селінджеровим вироком "біту", що був "радикальним експериментом над "я"", "досвідом фізичного самознищення, що унікальним чином проектувався на соціальну саможертовність" [13, с. 17].

"Ловець у житі", що завершувався початком нового шляху "Ловця", його Різдвом [11, с. 174], мав бути певною "духовною практикою" "бітництва", натомість спричинив "Catcher Cult". У такий спосіб доля роману Селінджера повторила історію "розбитого покоління", чий дух месіанізму асимілювався у масовій культурі.

Література

1. Мендельсон М. "Битник" и его герои / М. Мендельсон // Литература и жизнь. – 1960. – 7 декабря.

2. Морозова Т. Л. Дж. Сэлинджер. Спасать или спасаться? / Т. Л. Морозова // Морозова Т. Л. Образ молодого американца в литературе США / Т. Л. Морозова. – М. : Высшая школа, 1969. – С. 57–69.

3. Бернацкая В. И. Дж. Д. Сэлинджер – автор цикла о Глассах / В. И. Бернацкая // Salinger J. D. Nine Stories. Franny and Zooey. Raise High the Roof Beam Carpenters. – М., 1982. – С. 5–23. – Режим доступу:

[1] Як уже йшлося, це один з атрибутів "розбитого покоління".

http://www.epwr.ru/quotauthor/505/ – Назва з екрана.

4. Зверев А. М. Сэлинджер: тоска по неподдельности / А. М. Зверев // Сэлинджер Дж. Выше стропила, плотники / Дж. Д. Сэлинджер. – Харьков, 1999. – С. 455–471. – Режим доступу:

http://www.ae-lib.org.ua/salinger/Texts/_Zverev-Salinger.htm. – Назва з екрана.

5. Денисова Т. З передісторії американського постмодернізму / Т. Денисова // Зарубіжна література. – 2004. – № 16(368). – С. 2–7.

6. Гольтер И. М. Роман Дж. Д. Сэлинджера "Над пропастью во ржи" как авторский миф / И. М. Гольтер // Режим доступу:

http://sibac.info/index.php/2009–07–01–10–21–16/6089 – Назва з екрана.

7. Ільїнська Н. Ціннісні орієнтири молодого покоління у американській та українській прозі другої половини XX – початку XXI ст.: типологічний аспект. Стаття перша / Н. Ільїнська // Південний архів. – Вип. 50. Серія "Філологічні науки". – 2011. – С.116–124.

8. Славенски К. Дж. Д. Сэлинджер. Идя через рожь / К. Славенски. – Азбука-Аттикус, 2013 – 491 с. – Режим доступу:

http://www.e-reading.link/chapter.php/1020402/18/Slavenski_-_Dzh. D. _ Selindzher._Idya_cherez_rozh.html – Назва з екрана.

9. Борисенко А. О Сэлинджере, "с любовью и всякой мерзостью" / А. Борисенко // Иностранная литература. – 2001. – №10. – Режим доступу:

http://magazines.russ.ru/inostran/2001/10/borisenko.html – Назва з екрана.

10. Гольтер І. М. Поетика і символіка імен у романі Дж. Д. Селінджера "Над прірвою у житі" / І. М. Гольтер // Світова література на перехресті культур і цивілізацій : збірник наукових праць. – Вип. 3. – Сімферополь : Кримський Архів, 2011. – С. 29–41.

11. Остапенко Л. М. "Ловець" – "Над прірвою": до проблеми рецепції роману Дж. Д. Селінджера / Л. М. Остапенко // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. – Серія "Філологічні науки". – 2014. – Кн. 4. – С.168–174.

12. Селінджер Дж. Д. Над прірвою у житі / Дж. Д. Селінджер ; пер. з англ. О. Логвиненко. – К. : Котигорошко, 1993.

13. Андрухович Ю. Америка. Відкриття № 1001. Замість передмови / Ю. Андрухович // День смерті пані День. Американська поезія 1950–60-х років у перекладах Ю. Андруховича. – Х. : Фоліо, 2006. – С. 7–32.